

תפילת רבי חנינא בן דוסא – בין כוונה לנבואה

ברכות ה, ה

המתפלל וטעה, סימן רע לו.
ואם שליח צבור הוא, סימן רע
לשולחיו, מפני ששלוחו של
אדם כמותו.
אמרו עליו על רבי חנינא בן
דוסא, שהיה מתפלל על
החולים ואומר, זה חי וזה מת.
אמרו לו, מנין אתה יודע.
אמר להם, אם שגורה תפילתי
בפי, יודע אני שהוא מקבל
ואם לאו, יודע אני שהוא
מטרף:

רבי חנינא בן דוסא ניחן ביכולת לדעת מראש איזה מתפילותיו מתקבלת ואיזה לא. ידיעתו זו, הסביר, נבעה מהשאלה אם התפילה "שגורה" בפיו או לא. אם משמעותה היחידה של המילה "שגורה" היא היעדר טעויות בתפילה, ביטחונו של רבי חנינא בן דוסא אינו מובן כלל שהרי מלכתחילה כך צריכה התפילה להיאמר תמיד. אולם פרופ' שלמה נאה¹ מראה שבכתבי היד של המשנה הנוסח אינו "שגורה" אלא "שגרה", ופירושה שטף זורם. הבחירה במילה זו מדגישה את האופי הפסיבי של תפילת רבי חנינא בן דוסא. לדעתו של נאה, תפילה כזו עומדת בניגוד לעקרון כוונת הלב של המתפלל.² תאורה של התפילה כ"שגרה" הוא ביטוי להיות הקב"ה "בורא ניב שפתיים" (ישעיהו נז, יט)³ ומנחה את תפילתו של האדם. תפילה כזו היא מעין נבואה השורה על המתפלל, וממילא, כאשר שורה על רבי חנינא בן דוסא אותה תפילה נבואית הוא יודע שתפילתו התקבלה.

מתוך התבוננות במבנה הפרק החמישי במשנה בברכות הרב וולפיש טוען⁴ שאין לקבל את ההנגדה המקובלת בין "כוונת הלב" ובין "ניב השפתיים". אין ספק שנושא הפרק הוא כוונה, וניכר כי למשנת רבי חנינא בן דוסא זיקה עמוקה לכל שאר משניות הפרק: רבי חנינא בן דוסא, כפי שרואים מהתוספתא, הוא מאותם חסידים ראשונים המוזכרים במשנה א שתפילתם מבוססת על כוונת הלב. בין משנה ה למשנה ב ישנם קשרים לשוניים: "זה חי וזה מת" מזכיר את "גבורות גשמים בתחיית המתים", וכן השאלה "מנין אתה יודע" מזכירה את ברכת "חונן הדעת" שבמרכזה של משנה ב. משנה ג עוסקת בטעויות בתפילה ומשנת רבי חנינא מתחילה בשאלת משמעותה של "טעות" כזו. במשנה ה מכונה מי שהתפילה עליו

לא הועילה "מטורף", ובמשנה ד' "העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכוהנים אמן מפני הטרוף". לכן, בשל המבנה הספרותי של המשנה, וולפיש טוען שיש לחלק בין אקסטזה – שהדיבור שוטף בה מאליו והתפילה חורגת משליטתו של המתפלל, ובין השראה, המגיעה לאדם מתוך מאמץ אקטיבי.

על בסיס ההסבר שהצעתי למשנת החסידים⁵ בעקבות הטכניקות של ספר יצירה, נוכל, לדעתי, להבין את הזיקה בין "כוונת הלב למקום" ובין התפילה "שגרה" כשני שלבים. כך נראה שאפשר לקבל את טענת וולפיש מצד אחד, שתפילת רבי חנינא בן דוסא מושתתת על כוונת הלב, ואת תפיסת נאה מצד אחר, המדברת על היסוד הנבואי שבה. באמצעות שעת השהייה שלהם זכו החסידים לקיים בעצמם "בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר", להשתחרר מהזרם הבלתי פוסק של המחשבות. וכך באו החסידים הראשונים לידי מצב תודעתי אחר, "תודעה הגבוהה", ההוויה שבה לבו של המתפלל מכוון ל"מקום" והוא מתקשר עם עולם של מעלה.

התהליך שעברו החסידים הראשונים ובהם רבי חנינא בן דוסא הוסבר היטב במאמרו של הרב נתן אופיר באמצעות כלים נירו-פסיכולוגיים:⁶ במוח האנושי ישנן שתי אונות – האונה השמאלית, המתמחה בעיבוד שפה ולשון וביכולות האנליטיות, והאונה הימנית, הקשורה לאינטואיציה, לתפיסת המרחב ולהוליוזם. השקטת הדיבור והמחשבות מאפשרת מצב בו עיקרה של מודעות האדם נובעת מהאונה הימנית. כך מתאפשרת מודעות שיכולה לשמש בסיס לחוויה המיסטית, לחוויית המגע עם המעבר הדורשות כלים כאלו.⁷ נסיים בדבריו של הטור המציג קשר בין עבודת החסידים הראשונים בתחום הכוונה ובין השגתם "קרוב למעלת הנבואה":

מחשבתו כיצד? דתניא המתפלל צריך שיכוין לבו שנאמר תכין לבם פירוש, שיכוין פי' המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכווין בתפלתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. טור אורח-חיים, צח

1 פנומנולוגיה של התפילה, 185-218.

2 נאה מביא את התוספתא אשר מייצגת, לדעתו, את שתי התפיסות בכפיפה אחת. רבי עקיבא: "אם שגרה תפילתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו", וכנגדו אבא שאול: "המתפלל צריך שיכוין את לבו סימן לתפילה 'תכין לבם תקשיב אזניך'".

3 זה הפסוק שמובא כמקור לדבריו של חנינא בן דוסא (בבלי, לד ע"ב).

4 התפילה השוגרת, עמ' 301-314.

5 ה, א.

6 הרב נתן אופיר ('הרמב"ם כמורה לדביקות – מורה נבוכים ג, נ"א בעיון נורו-פסיכולוגי', טרם פורסם).

7 אופיר מצטט שם מכמה מקומות בדברי הרמב"ם המשקפים את התפיסה כי הכוונת הדעת היא תנאי לקראת נבואה. וראה את מה שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי תורה ז, ה-ו.